

Skąd się wzięły nazwy ulic?

RODZAJ LEKCJI:

lekcja stacjonarna lub lekcja w plenerze

GRUPA WIEKOWA:

szkoła podstawowa klasy 4-8

METODA PRACY:

- wykład nauczyciela,
- wspólna praca z uczniami,
- samodzielna praca,
- podsumowanie lekcji,
- praca domowa.

CZAS TRWANIA:

1 godzina lekcyjna

CELE LEKCJI:

- Uczniowie rozumieją zasady dotyczące nazw ulic pojawiające się w historii rozwoju Warszawy.
- Uczniowie potrafią określić typy znaczeniowe nazw ulic, wskazać ich pochodzenie i czas powstania.
- Uczniowie rozumieją znaczenie nazw miejskich Warszawy oraz potrzebę objęcia ich należyłą ochroną i opieką.

POMOCE DYDAKTYCZNE:

Plan Warszawy w wersji papierowej lub w wersji elektronicznej.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

1. WPROWADZENIE PRZEZ NAUCZYCIELA W TEMAT ZAJĘĆ (6 minut):

O lekcji w plenerze można poinformować uczniów np. tydzień wcześniej. Z odpowiednim wyprzedzeniem należy również wybrać trasę wycieczki, tak aby dobrać ulice w sposób zróżnicowany w stosunku do ich nazw.

Na początku nauczyciel wyjaśnia podstawowe zasady dotyczące nazewnictwa miejskiego. Wskazuje na dwie podstawowe grupy – nazwy mające wartość realnoznaczeniową (pierwotne) i nieposiadające wartości realnoznaczeniowej (wtórne). Wspólnie z uczniami próbuje wymienić przykłady wszystkich grup podanych w *Bazie wiedzy dla prowadzącego zajęcia* (punkt 1, a–f). W dalszej części podkreśla, że nazewnictwo to proces, który trwa na przestrzeni wieków i nadal ewoluuje.

2. ROZWINIĘCIE TEMATU ZAJĘĆ (30 minut):

Nauczyciel przedstawia typy znaczeniowe w polskim systemie nazewnictwa. Przedstawiając uczniom poszczególne pochodzenie nazw ulic, stara się włączać ich w odpowiedzi i ewentualnie korygować błędy. W dalszej części może zapisać typy znaczeniowe na tablicy bądź rozdać uczniom materiały przygotowane wcześniej. Na podstawie tego młodszym klasom proponuje ćwiczenie, aby każdy zapisał w zeszycie ulicę, na której mieszka i spróbował zakwalifikować pochodzenie jej nazwy. Ćwiczenie można kontynuować, prosząc o opisanie ulicy, na której mieszka wujek, babcia, kolega, etc. Starszych uczniów nauczyciel dzieli na kilka grup. Każda z grup, korzystając z przygotowanego wcześniej planu miasta, ma za zadanie wyszukać nazwy ulic należących do konkretnych grup znaczeniowych – np. grupa 1 nazwy ulic od nazw osobowych, grupa 2 topograficzne nazwy ulic, grupa 3 – pamiątkowe nazwy ulic, etc.

3. REKAPITULACJA (4 minuty):

Nauczyciel przypomina uczniom, że proces nazewnictwa miejskiego trwa nieprzerwanie od stuleci i cały czas ewoluuje. Wskazuje, że u podstawy systemu nazewnictwa leży zasada motywacji realnoznaczeniowej, tj. ścisłego związku nazwy z obiektem (np. ul. Kościelna od znajdującego się kościoła). Podkreśla, że obecnie najwięcej nazw ulic jest z grupy nazw pamiątkowych, co może w przyszłości zaburzyć całość systemu. Nauczyciel tłumaczy uczniom, iż nazewnictwo miejskie jest ważnym świadkiem historii i elementem dziedzictwa kulturowego. Dokumentuje bowiem nie tylko dzieje miasta, lecz także równoległy rozwój miast w często bardzo różnych okresach historii. Podkreśla olbrzymią wartość edukacyjną i kulturową nazewnictwa miejskiego, które należy do niematerialnego dziedzictwa kulturowego i podlegać powinno ochronie prawnej jak zabytki materialne. Nauczyciel zwraca uwagę na potrzebę popularyzacji zagadnień związanych z ochroną nazewnictwa, jak również zapobieganie destrukcji systemu przez utrzymanie proporcjonalnej reprezentacji poszczególnych typów nazw.

4. ZADANIE PRACY DOMOWEJ (3 minuty):

Nauczyciel przekazuje uczniom pracę domową (do wyboru):

- opisanie trasy spacerowej, która swoim szlakiem obejmie możliwie największą liczbę ulic z różnymi typami nazewnictwa,
- wypracowanie nt. Zespołu Nazewnictwa Miejskiego Warszawy,
- opisanie historii nazw ulic, które na przestrzeni lat zmieniły swoją nazwę bądź w ogóle przestały istnieć.

BAZA WIEDZY DLA PROWADZĄCEGO ZAJĘCIA:

1.

Niemal od samego początku nazewnictwa miejskiego możemy wyróżnić dwa podstawowe rodzaje nazw:

- 1) nazwy mające wartość realnoznaczeniową (pierwotne, wzorcowe),
- 2) nazwy nie mające motywacji realnoznaczeniowej (wtórne, pochodne).

Do pierwszej grupy zaliczymy te, które miały związek z nazwą macierzystą, np. wskazywały kierunek ulicy (np. ul. Ząbkowska – dawna droga do Woli Ząbkowskiej, od XVIII w. nazywanej Ząbkami). Do drugiej grupy zaliczymy te, które nie mają bezpośredniego związku z miejscowościami, ale powielają ich wzór, np. ul. Belgijska, Francuska, Londyńska, etc. Często stosunek łączący nazwę z konkretnym obiektem, swoją treścią odzwierciedla realne właściwości obiektu, na przykład takie jak:

- a) kształt: ul. Prosta, Krzywe Koło, Długa;
- b) położenie: ul. Górna, Dolna, Nadrzeczna;
- c) wygląd: ul. Błotnista, Brukowana, Bagno;
- d) funkcję: ul. Przejazd, Tamka;
- e) funkcję w układzie przestrzennym: Boczna, Główna, Tylna;
- f) stosunek do innego obiektu miasta: ul. Mostowa, Ratuszowa, Kościelna.

Na przestrzeni wieków nazewnictwo miejskie ukształtowało się jako odrębny system nazw. W Warszawie po raz pierwszy wykazał je spis z 1770 r. zawierający nazwy ulic pochodzenia zwierzęcego (ul. Lisia, Pawia, Gęsia, Zajączka, etc.) utworzonych najpewniej na wzór motywowany ul. Bykową (z 1564 r.) związaną z przepędem bydła czy Gołębią (mon. od 1659 r.) nawiązującą do hodowli i sprzedaży gołębi. Przełomem w nazewnictwie okazała się motywacja symboliczna, związana z nazewnictwem

Fotografie P. Stryczyński

Tablica z nazwą ulicy wzór nr 1

Tablica z nazwą ulicy wzór nr 2

Tablica z nazwą ulicy wzór nr 3

Tablica z nazwą ulicy wzór nr 4

Tablica z nazwą ulicy wzór nr 5

Stare typy oznakowania nazw ulic i nr domów.

pamiętkowym, które ma za zadanie uczcić określone osoby, instytucje czy wydarzenia. W Warszawie pierwsza nazwa pamiętkowa zaistniała w 1807 r., nadając ulicy Miodowej nazwę cesarza Napoleona. Nazwy pamiętkowe zaczęły się rozwijać bardzo szybko i tendencja ta trwa do dzisiaj, co w pewnym stopniu zakłóca równowagę całego systemu.

2.

W ścisłej klasyfikacji nazewnictwa polski system nazewnictwa miejskiego składa się z określonych typów nazw znaczeniowych (pochodzących od nazw własnych czy pospolitych) i strukturalnych (nazwy identyczne z podstawą, która może być nazwą własną [ul. Ciasna, Bagatela], bądź nazwy tworzone za pomocą przyrostków [ul. Mennicza], wyrazów przyimkowych [ul. Nadwiślana] lub złożenia właściwe [ul. Nowomiejska] i zestawienia [ul. Krzywe Koło]). Na potrzeby niniejszego scenariusza zajmiemy się tylko typami znaczeniowymi. Będą to:

1. Nazwy pochodzące od innych nazw własnych:
  - a) nazwy ulic od nazw osobowych (od imion świętych [ul. Św. Marcina – XV w.], od nazw etnicznych [ul. Żydowska – XVI w.], od właścicieli obiektów miejskich [ul. Karolowa – XVII w.], nazwy pamiątkowe [ul. Napoleona XIX w.]);
  - b) nazwy ulic od nazw geograficznych i topograficznych (od nazw miejscowości [tzw. kierunkowe, np. ul. Toruńska – XV w. lub powstałe na miejscu pierwotnej osady, np. ul. Leszno XVII w.], od regionów i obszarów geograficznych [ul. Waliszewo – XVI w.], od nazw państw [ul. Belgijska – XIX w.], od nazw wodnych [ul. Dunaj – XV w.]).
2. Nazwy ulic tworzone od wyrazów pospolitych:
  - a) nazwy topograficzne (określające obiekty terenu [ul. Polna – XVIII w.], określające położenie ulicy [ul. Górna – XVIII w.], charakteryzujące ulicę [ul. Długa – XV w.]);
  - b) nazwy przyrodnicze (od nazw drzew [ul. Brzozowa – XVIII w.], od nazw roślin [ul. Lawendowa – XVIII w.], od ptaków [ul. Sowa – XVIII w.], od nazw zwierząt [ul. Ptasia – XVIII w.], od grzybów [ul. Kurkowa – XX w.]);
  - c) nazwy ulic od nazwań ludzi (ul. Rybaki, Mnichów, Piekarska – XV w.);
  - d) nazwy ulic związane z wojskiem (ul. Gwardii – XVIII w., ul. Podchorążych, Szwoleżerów, Grenadierów – XX w.);
  - e) nazwy ulic od nazw wytworów człowieka (ul. Piwna – XV w., ul. Miodowa – XVI w.);
  - f) nazwy ulic metaforyczne (ul. Cudna – XV w., ul. Wolność – XVIII w.).
3. Nazwy pamiątkowe:
ul. Powstańców Śląskich, Bohaterów Września, 11 Listopada.

Zmiany w rodzaju tablic Śródmieście ul. Próżna

Dwa rodzaje oznaczenia numeracji budynku Stare Miasto

LITERATURA:

1. *Śladami nazw miejskich Warszawy. Z prac Zespołu Nazewnictwa Miejskiego Warszawy*, Muzeum Historyczne m.st. Warszawy, Warszawa 2012.
2. *Dzieje Warszawy nazwami pisane*, K. Handke, Muzeum Historyczne m.st. Warszawy, Warszawa 2012.
3. *Nazewnictwo miejskie Warszawy jako element społecznej przestrzeni miejskiej*, pr. zbior. W serii *Krajobraz warszawski*, Warszawa 1994.

PRZYDATNE LINKI:

Katalog nazw obiektów miejskich – <http://www.um.warszawa.pl/zalatw-sprawe-w-urzedzie/artykuly-sprawy-urzedowe/katalog-ulic-i-plac-w-mst-warszawy>

Wytyczne dotyczące zasad nadawania nazw – <http://www.um.warszawa.pl/zalatw-sprawe-w-urzedzie/artykuly-sprawy-urzedowe/katalog-ulic-i-plac-w-mst-warszawy>

Ulice Warszawy – <http://www.ulice.um.warszawa.pl/wyszukiwanie/faces/obiekty.xhtml>

Mapy Warszawy – <http://www.mapa.um.warszawa.pl/>